

УДК 37.012:929:001.814(045)

SOURCES OF PEDAGOGICAL SCIENCE OF BIOGRAPHY

ДЖЕРЕЛА ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Rozman Iryna Illivna / Розман Ірина Іллівна,

Ph.D., Associate Professor / к.пед.н., доцент

ORCID 0000-0002-4951-0074

Mukachevo State University, Mukachevo, Uzhhorodska, 26, 89600

Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Ужгородська, 26, 89600

Анотація: У статті розглядаються питання вивчення джерел педагогічної біографістики. Наголошено на шляхах та формах дослідження персоналій. Особлива увага сконцентрована на вивченні особистих фондів, щоденників, архівів, автобіографічних мікроісторій. Закцентована увага на творах відомих особистостей, де чітко проявляється відношення до держави, до рідних, до професії, до опонентів. На конкретних прикладах з'ясовано загальні та особливі характеристики епістолярію як джерела особового походження.

Ключові слова: архівні матеріали, щоденники, особові фонди, мікроісторії, джерельна база.

Вступ. З позицій історико-педагогічної науки джерелознавство розглядаємо як її спеціальну галузь (дослідницький напрям, субдисципліну), що розробляє теорію і методику вивчення та використання джерел у працях з історії освіти, педагогічної думки, про педагогічні персоналії тощо. До його предметного поля включаємо комплекс проблем, які стосуються вивчення походження, складу, структури джерела; визначення теоретико-методологічних засад їхнього збору, систематизації, класифікації, критики, аналізу, синтезу; виявлення функціонально-пізнавальних можливостей джерельної бази кожного окремого дослідження та історико - педагогічної науки загалом [4, 48].

Виклад основного матеріалу. За сучасної військово-політичної ситуації в Україні особливого національно-патріотичного звучання і пізнавального значення набуває праця «батька української руханки» І. Боберського «Щоденник, 1918 – 1919 рр.», який у рукописах зберігався в закордонних архівах, доки 1999 р. був віднайдений Ю. Мициком та опублікований у 2003 р. Її лейтмотив відображає афористичний епіграф: «Добра держава – це найкращий людський твір на землі. Кожний державлянин, неначе колісце в годиннику, має складно виконувати роботу, яка йому припала» [1, с. 9]. Актуальними видаються сформульовані щоденником, який був референтом пропаганди у Державному секретаріаті (міністерстві) військових справ ЗУНР, вимоги щодо додержання військової карності, вироблення у вояків довір'я до офіцерів та потреби органічного поєднання військово-патріотичного, морального і фізичного виховання. До цього закликають промовисті лаконізми: «[старшини] мусять посідати знання, розум, відвагу», бути прикладом для вояків; «Старайся бути сильнішим»; «Поготівля духа і тіла конечно [необхідне]»; «Здоровіший, розумніший, справніший перемагає» та ін. [1, с. 135]. Розуміючи, що «українці хиткі» в поведінці, тому не можуть самі на себе покладатися, автор спонукав до самовиховання духа і тіла власним прикладом:

щодня «рано мушу руханкувати», бо без цього м'язи мертвіють [1, с. 192].

«Щоденник» І. Боберського також проливає світло на маловідомі факти із життєдіяльності українських педагогів і просвітян. Приміром, у ньому фіксуються зв'язки із В. Пачовським, якого автор переконував здати докторат, стати вченим, викладачем та залучав до просвітницько-виховної роботи серед вояків шляхом написання «відозв» тощо [с. 107, 135].

Обмежуючись анонсуванням інших творів, які мають стати предметом спеціального дослідження з позицій історико-педагогічної науки (перші кроки у цьому напрямі засвідчує розвідка М. Федунь в освітньо-педагогічному часописі «Обрії» [6] та ін.). Автори щоденників у формі «внутрішнього діалогу», полеміки із собою або уявним опонентом розкривають пов'язані з подіями воєнного лихоліття проблеми формування особистості, що переживає важкі часи сибірського заслання педагог і громадська діячка К. Малицька (1872 – 1942); перебуває у нестерпних побутових умовах (письменник-просвітитель Марко Черемшина); кристалізує силу волі всупереч усім викликам війни (дитяча письменниця І. Блажкевич (1886 – 1977)) та ін. Необтяжені різними канонами й умовностями, вони пропонують суб'єктивні оцінки побаченого, пережитого та власні інтерпретації культурно-освітнього простору; розкривають світоглядні деформації різних верств населення, які й на межі фізичного виживання, не втрачали людської гідності, моральних чеснот, а кріпилися вірою в українську державу, пов'язуючи з нею своє майбутнє.

Щоденники письменників і педагогів часто ставали документальною основою для написання реалістичної поезії і прози.

Таким прикладом слугують згадувані «Записки вчителя» С. Васильченка, які дали автобіографічне підґрунтя для написання циклу новел і оповідань, присвячених учительській праці («Вечеря», «З самого початку» та ін.) [2].

У наскрізь автобіографічному, пронизаному глибоким психологізмом щоденнику поета і просвітницького подвижника О. Мошури (1909 – 1942) відображені складні ідейні шукання української молоді Галичини 30-х рр. ХХ ст.

Автор на рівні «мікроісторії» дає унікальні свідчення про «буденну діяльність» «Просвіти», про життя у своїй «другій домівці» – народному домі, про «невтомних друзів», які жертвовно працюють над просвітою «простого люду». Відтак, вони були відображені у поезіях «Легенда про «Просвіту», «Молодь у читальні» та ін. Одну з їхніх посвят «читальникам перегінським дівчатам і хлопцям» супроводжують віршовані рядки: «Я кров палкого серця оддав би до краплини; / За вас, свідомі друзі, я дам себе розп'ять» [2].

У дослідженнях про педагогічні персоналії активно використовується листування, що має значну інформативну цінність. До з'ясування науково-теоретичних педагогічного епістолярного жанру спричинилася В. Дьоміна у контексті вивчення його виховного потенціалу в педагогічній спадщині В. Сухомлинського [7]. На конкретних прикладах з'ясуємо загальні та особливі характеристики епістолярію як джерела особового походження. Згідно з традиційними канонами епістолярного жанру приватне листування (офіційні листи відносять до матеріалів діловодства) не призначалося для оприлюднення.

Однак, історія української педагогічної думки дає приклади, коли, за задумом автора, листи ставали формою і засобом репрезентації його ідей і поглядів. Таким класичним прикладом є «Листи до сина» О. Сухомлинського, що становлять вагомий внесок у розвиток теорії і практики навчання і виховання та розглядається у контексті родинної (батьківської) педагогіки. Педагог-батько радіє, що вони збудили у нащадка «цілий рій думок» [7, с. 594]. Тому, покликаючись на свій життєвий досвід, почуття й переживання, він дає низку порад, згідно з якими через самопізнання і самовиховання у сина мають формуватися моральні і громадянські чесноти, дисциплінованість, працелюбство, відповідальність, готовність до подружнього життя, інші людські якості [7].

Широковідомими також стали «Листи до сина» В. Стуса, які мають інтимніший характер, бо не призначалися для публічного прочитання. Згодом їхній адресат згадував, що за умов заслання батько міг реалізуватися лише в епістолярному жанрі, який перетворив зі «звичайного буденного» у «симбіоз щоденної духовної автобіографії», що ввібрала моменти його творчості, роздуми і саморозуміння у цьому світі [5, с. 6]. Вони засвідчують широку ерудицію В. Стуса як досвідченого педагога, який глибоко знав душу і потреби дитини. Рядки листів, які спонукали сина Дмитра до оволодіння знаннями та занять музикою, фізкультурою, домашнім господарством тощо, розкривають ідеї і погляди визначного патріота України на проблеми освіти і виховання.

Епістолярій містить цінні й унікальні факти, що стосуються приватного життя та освітньо-педагогічної й інших сфер суспільної діяльності персоналії, тож має важливе значення для розуміння її внутрішнього світу, соціальних і міжособистісних стосунків. Типові й промовисті приклади листування між відомими педагогами і культурно-освітніми діячами (О. Барвінським і Г. Врецьоною, 1882-1885 рр.; Я. Біленьким та І. Крип'якевичем, 1932-1933 рр., ін.), з одного боку, засвідчують його виняткове інформативне значення як джерела педагогічної біографістики, яке охоплює широкий спектр освітньо-педагогічних, науково-методичних, професійних, соціальних, громадсько-просвітницьких проблем. З іншого боку, завдяки глибоко індивідуальному, особистісному характеру воно має виразну біографічну спрямованість, зокрема, через виявлення середовищних чинників формування і становлення персоналії.

При цьому, епістолярій є доволі доступний дослідника, аде представлений у різновидових джерелах: неопублікованих документах, що зберігаються в архівних і бібліотечних установах (приміром, у ЦДІАЛ України); у періодичних виданнях; у публікаціях документів про життєдіяльність діячів; у спеціальних тематичних і серійних збірниках тощо.

Як приклад відзначимо унікальний проект «Антологія одного листа» знаного літературознавця В. Качкана. Через листування різних генерацій української інтелігенції, освітян, учених, громадських діячів XVIII – XXI ст. він репрезентує безліч фактів, які проливають світло на їхнє особисте життя, зв'язки, творчу, професійну, суспільну діяльність. Це яскраво засвідчує невичерпне джерелознавче багатство епістолярію для вивчення педагогічних персоналій.

Проблема розуміння смислу біографії, творчої діяльності особистості, джерельні матеріали педагогічної біографістики базуються на індивідуальному емпіричному досвіді людини та засвоєних нею еталонах дійсності.

Біограф здатний відтворити «властивий дух епохи» і автентичність авторської думки та провести паралель, що пов'язує «реальність минулого» (зокрема, педагогічну і її творця - суб'єкта розвитку освіти і науки та саморозвитку) із сучасним освітньо-виховним [3, с. 50]

Висновки. Отже, досліджуючи окремі джерела педагогічної біографістики, ми можемо зауважити, що існують багато різнопланових форм і шляхів вивчення відомих і маловідомих постатей у педагогічній науці. Саме вони уособлюють переломні події розвитку народів і цивілізацій, здійснюють вагомий внесок у розвиток культури, освіти, науки, інших сфер суспільного життя. Зважаючи на розмаїття автобіографічних форм, що з'явилися у ХХ ст., його справедливо вважають «століттям біографії», це повною мірою стосується і початку ХХІ ст.

Література

1. Боберський І. Щоденник, 1918 – 1919 рр. / упоряд. Ю.А. Мицик. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 260 с.
2. Васильченко С.В. Записки учителя. Твори у 4 т. К.: Академія наук УРСР. Т. 2. С. 515 – 517.
3. Розман І.І. Окремі шляхи дослідження педагогічної біографістики // Proceedings of International scientific conference “Universum N V”. Morrisville, Lulu Press., 2019. Jan.12. P. 50.
4. Розман І.І. Педагогічна біографістика: джерелознавчий аспект // / І.І. Розман // Освітній простір України. – Івано-Франківськ, 2019.- Випуск 15.-С. 48.
5. Стус В. Листи до сина. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 192 с.
6. Сухомлинський В.О. Бібліографія: 1987-2000 рр. / уклад.: Г.І. Сухомлинська, О.В. Сухомлинська; за ред. Н.О. Гажаман, Л.І. Ніколюк. Київ; КНЕУ, 2001, 128 с.
7. Федунь М. Національно-художні аспекти спогадів Марка Черемшини. Обрії, 2004. № 1. С. 74 – 78.

References

1. Boberskyi I. (2003). Shchodennyk, 1918 – 1919 rr. / uporiad. Yu.A. Mytsyk. [Diary, 1918 - 1919 / order. Yu.A. Micic]. K. : Type. House "KM Academy", 2003. 260 p.: Vyd. dim «KM Akademiia». 260 s.
2. Vasylchenko S.V. (1926) Zapysky uchytelia [Teacher's notes]. Works in 4 volumes: Academy of Sciences of the USSR. T. 2. S. 515 - 517.
3. Rozman I.I. (2019). Okremi shliakhy doslidzhennia pedahohichnoi biohrafistyky // [Some ways of research of pedagogical biography] // Proceedings of International scientific conference “Universum N V”. Morrisville, Lulu Press.12. P. 50.
4. Rozman I.I. (2019). Pedahohichna biohrafistyka: dzhereloznavchyi aspekt // / I.I. Rozman // Pedagogical biography: source study aspect // I.I. Rozman // Educational space of Ukraine. - Ivano-Frankivsk, 2019. - Issue 15. - P. 48.
5. Stus V. (2002). Lysty do syna [Letters to his son]. Ivano-Frankivsk: Lileya-NV, 2002. 192
6. Sukhomlynskyi V.O.(2001). Bibliohrafiia: 1987-2000 rr. [Bibliography: 1987-2000].

Compiled by: G.I. Sukhomlynska, OV Sukhomlinskaya; for order. BUT. Гажаман, Л.И. Nikolyuk. Kiev; KNEU, 2001, 128 p.

7. Fedun M.(2004) Natsionalno-khudozhni aspekty spohadiv Marka Cheremshyny [National and artistic aspects of Mark Cheremshina's memoirs]. Horizons, № 1. P. 74 - 78.

Abstract: *The article considers the study of sources of pedagogical biographies. Emphasis is placed on the ways and forms of personal research. Special attention is focused on the study of personal funds, diaries, archives, autobiographical micro-stories. Emphasis is placed on the works of famous people, which clearly shows the attitude to the state, to relatives, to the profession, to opponents. The general and special characteristics of the epistolary as a source of personal origin are clarified on specific examples.*

Key words: *archival materials, diaries, personal funds, micro-stories, source base.*